

Ignatovich O. G. The problem of formation of self-employed competence of students-philologists

In this article is analyzed the problem of formation of self-employment skills, which raises a number of questions regarding availability of the student as the subject of this form of activity to implement it. The actuality of the chosen topic is conditioned by increase of requests to quality of preparation of graduating student, and also the contradiction between the increasing in the educational information scope and the limitation of term of study at the university, which can not be fully resolved only on the basis of rational selection of educational material and optimization of the planning of education.

Key words: competence, self-employed activities, stakeholder(subject of activity), technology of organization of independent work.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2012 р.

Прийнто до друку 21.12.2012 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 378.011.3:159.9-051

С. П. Кожушко

**ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ
У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

Динамічні зміни, зумовлені сучасними соціально-економічними процесами в Україні, спричинили появу додаткових вимог до професійної компетентності фахівців з різноманітних галузей народного господарства, зокрема практичних психологів.

Проблема підготовки практичних психологів приваблює останнім часом багатьох науковців різних країн, зокрема й України. Як показав аналіз літератури, розв'язання проблеми підготовки практичного психолога зумовили визначення основних вимог до їх змісту освіти (В. Панок); розробку концепції професійної підготовки психолога, визначення змісту понять «психологічна готовність практичного психолога», «професійна компетентність» (Н. Чепелева); психологічних передумов здатності до професії психолога, створення моделі особистості психолога-практика та визначення основних характеристик його діяльності (Н. Пов'якель, Н. Чепелева); особливості розвитку особистості психолога-практика в процесі професійної підготовки (Ю. Долінська, Л. Терлецька, Л. Шумакова). Дослідники акцентують увагу на тому, що психологові, який прагне досягти високої професійної культури, необхідні постійний самоаналіз, усвідомлення власних дій та вчинків, самоспостереження,

здатність вести безперервний внутрішній діалог, здійснювати ефективну взаємодію з людьми різного віку, які звертаються до нього за допомогою.

Значну кількість досліджень присвячено спілкуванню як компоненту загальної культури фахівця (Т. Вильчинська, О. Гойхман, Б. Ломов, В. Мерлін та ін.); культурі мови та ролі спілкування і взаємодії в розвитку професіоналізму фахівця (Б. Ананьєв, О. Крєтова, А. Петровський, Ю. Сорокін та ін.); лінгвістичним та психолінгвістичним особливостям процесу комунікації (П. Лайтбоун, Т. Рябова, Н. Спада, Л. Цвет) тощо.

Теоретичні та методичні засади інтерактивної взаємодії, ефективність її впливу на формування особистості ґрунтовно досліджено у працях І. Авдєєвої, Б. Бадмаєва, С. Кашлева, М. Кларіна, А. Панфілової, О. Пометун, Л. Пирожєнко, О. Пєхоти, В. Терещєнко, П. Щєрбаня та інших, а також закордонними спеціалістами Т. Альбергом, К. Бенне, Дж. Мідом, К. Роджерсом, Дж. Стюартом, К. Фопелем. Проте проблема підготовки майбутніх фахівців до професійної взаємодії засобами інтерактивних методів навчання вимагають поглибленого вивчення.

Метою статті є обґрунтування ефективності інтерактивних технологій навчання у підготовці майбутніх практичних психологів до професійної взаємодії.

Перш за все зазначимо, що інтерактивне навчання як переклад англomовного терміну «interactive learning», означає навчєння (стихийне або спеціально організоване), засноване на взаємодії, та навчання, побудоване на взаємодії [1, с. 12].

Інтерактивність передбачає діалогічність, висвітлення та аналіз кожної проблеми під різним кутом зору, відмову від стереотипу та шаблону (множинність логіки); наявність «незавершеності» як природної властивості пізнання; зміну традиційної активності викладача активністю студентів, спрямування студентів на самостійний пошук інформації (відкритість для перетворєнь, доповнєнь), обмін знаннями, діями, формування навичок роботи з науково-педагогічною літературою; взаємодії мікрогрупи, студентської аудиторії, віртуального партнера. Вона виявляється у максимальному використанні й розвитку особистісного досвіду кожного студента, у якого поряд «з досвідом набуття й реалізації знань, способів діяльності відбитий досвід пошуку змісту, вибору, рефлексії, відповідальності, вольової саморегуляції» [3, с. 30], та заснована на співтворчості, повазі до думки кожного, свободі вибору власних рішень.

Сутність інтерактивного навчання полягає в організації постійної взаємодії всіх учасників навчального процесу, жоден з яких не залишається пасивним, оскільки поставлений у ситуації дієвого пізнання в режимі співпраці. Провідним засобом реалізації інтерактивної взаємодії у навчальному процесі є забезпечення оптимального поєднання різних видів активності, зокрема комунікативної, всіх суб'єктів навчання, створення комфортних умов, в яких кожен відчуває свою індивідуальність, самодостатність, успішність.

Інтерактивне навчання передбачає створення для майбутніх фахівців таких умов, за яких пасивне сприйняття навчального матеріалу виявляється неможливим, виникає необхідність самостійного пошуку додаткових знань та їх творчого застосування під час вирішення професійно спрямованих проблем.

Під *інтерактивністю* у навчанні надалі буде розумітися процес активної взаємодії учасників навчального процесу і між собою, і з навколишнім позанавчальним середовищем і позанавчальними джерелами інформації. Це забезпечує взаємний вплив учасників навчального процесу і вплив на них навколишнього середовища і позанавчальних джерел інформації через спеціально організовану пізнавальну діяльність, що несе яскраво виражену професійну спрямованість. Якщо спробувати схематично представити інтерактивне навчання у вигляді моделі, то результат буде таким, який показаний на рис. 1.

З рис. 1 видно, що відмінність інтерактивного навчання від будь-яких інших, більш традиційних, його типів полягає в тому, що забезпечується навчальна взаємодія не лише між викладачем та студентами. Самі студенти також активно взаємодіють між собою у пошуках та створенні нового знання або в процесі формування та розвитку нових навичок та вмінь. При цьому саме взаємодія між тими, хто навчається, виходить на перший план замість взаємодії за схемою *викладач ↔ студенти*, як за традиційного навчального процесу.

Це кардинально змінює роль викладача. З головного джерела навчальної інформації і єдиного оцінювача рівня оволодіння нею тими, хто навчається, він перетворюється скоріше на організатора самостійної роботи студентів і на їх консультанта та помічника («фасилітатора» (*facilitator*) [4]). Кардинально змінюється і роль студентів, які стають відносно самостійними, і навіть незалежними, у своєму навчанні.

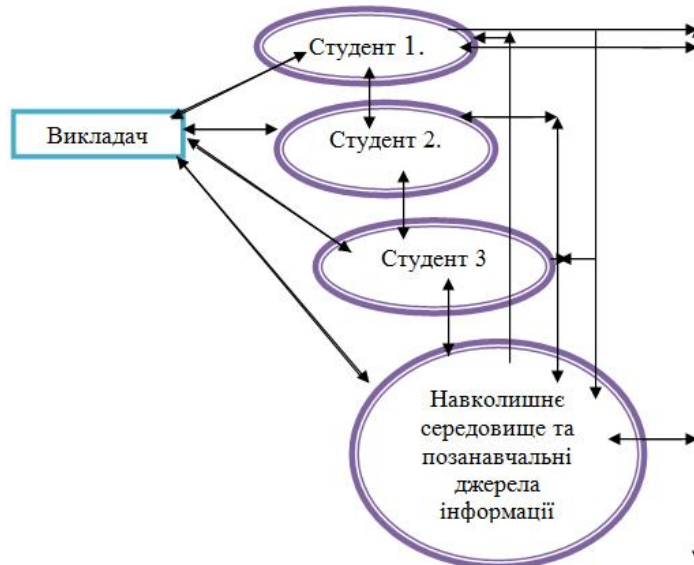

Рис.1. Модель інтерактивного навчання у ВНЗ

Навчаючись за інтерактивною моделлю, студенти взаємодіють не лише між собою та з викладачем і тими навчальними матеріалами, які приходять до них через викладача (підручники, посібники тощо, добрані викладачем, на основі яких організується курс). Вони мають також взаємодіяти з навколишнім середовищем і позанавчальними джерелами інформації для того, щоб виконувати свої навчальні завдання. Так, якщо студенти виконують навчальний проект, в межах якого їм необхідно зібрати матеріали на реальному підприємстві, то це взаємодія з позанавчальним навколишнім середовищем. Таким же чином, якщо вони шукають інформацію для своїх презентацій у мережі Інтернет не на навчальних, а на професійних сайтах, то теж має місце взаємодія з позанавчальним джерелом інформації.

Що стосується поняття «інтерактивні технології», то О. Пометун [2] розглядає інтерактивні технології як окрему групу технологій та протиставляє їх активним технологіям через принцип багатосторонньої комунікації. Інтерактивні технології навчання є сукупністю методів, засобів і форм організації навчання, що забезпечують активний характер взаємодії учасників навчального процесу на засадах співпраці та співтворчості та спрямовані на досягнення поставлених дидактичних цілей.

Навчання із застосуванням інтерактивних технологій за своїм характером наближене до дослідницького процесу, при якому професійний інтерес до навчальної проблеми сприяє створенню творчої обстановки, активізації пошуку оптимального способу розв'язання фахових проблем, підвищенню результативності навчання не за рахунок зростання об'єму навчальної інформації, а внаслідок глибини та швидкості її опрацювання.

Основними завданнями інтерактивних технологій є: розв'язування професійних проблем; передбачення труднощів реальних обставин; набуття фахівцем додаткових знань та професійних умінь; формування професійно важливих якостей; зменшення імовірності помилок; розвиток упевненості у власних силах.

Усі різновиди інтерактивних технологій характеризуються спільними рисами. Вони: активізують пізнавальні процеси; збільшують швидкість збору та опрацювання інформації; розвивають уміння аналізувати фахові проблеми; формують основу для прийняття компетентного рішення.

Вирішення завдання послугування інтерактивними технологіями у процесі підготовки майбутніх фахівців до професійної взаємодії полягає, на нашу думку, у зближенні аудиторного навчання з практикою професійної діяльності. При цьому важливими виявляються такі чинники:

- студент потрапляє до такого навчального середовища, де він посідає активну пізнавальну позицію і у співпраці з викладачем та однокурсниками розвивається як суб'єкт діяльності;
- створюються можливості для об'єднання навчальної активності студента з його професійною діяльністю і тим самим активізується розвиток умінь професійної взаємодії.

Водночас студентам мають бути забезпечені умови для вільного висловлювання думок, взаємного обміну знаннями та досвідом фахової діяльності, удосконалення професійних умінь і навичок, обрання ефективних шляхів поповнення знань, реалізації можливості у процесі навчання обирати раціональні шляхи вирішення професійних проблем.

З метою активізації процесу навчання, усунення відносної пасивності студентів доцільними вважаємо впровадження лекцій-діалогів (дискусії, диспути, бесіди), лекцій-ситуацій, лекцій-консультацій. Саме діалог трансформує навчання у сферу інтерсуб'єктивності, коли набуття знань є соціально значущим феноменом, що сприяє співнавчанню, взаємонавчанню (колективне, групове, навчання в співпраці), де студент і викладач рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання, створенню атмосфери взаєморозуміння, довіри, взаємної вимогливості, взаємодії.

Щодо дискусії, то доцільними вважаємо: *круглий стіл* (бесіда, у якій беруть участь п'ять-шість студентів, що обмінюються думками як між собою, так і з «аудиторією»); *засідання експертної групи* («панельна дискусія», до якої залучають 4 – 6 студентів із призначеним головою. Спочатку вони обговорюють певну проблему між собою, потім пропонують свою позицію аудиторії у формі повідомлення або доповіді); *форум* (обговорення, у якому «експертна група» обмінюється думками з «аудиторією»); *симпозіум* (обговорення, у ході якого учасники виступають з повідомленнями, пропонуючи власний погляд. Після цього відповідають на запитання аудиторії); *дебати* (обговорення, побудоване на основі заздалегідь фіксованих виступів учасників, які представляють дві команди-суперниці. Після виступів команди відповідають на запитання, вислуховують спростування своєї позиції тощо); *судове засідання* (обговорення, що імітує судовий розгляд справи). Результатом впровадження диспутів, дискусій мають стати зміни у характері взаємодії студентів, викладачів та студентів: формування орієнтації на врахування емоційного стану партнера по взаємодії, створення сприятливої емоційної атмосфери, активізація ствердження студентом власного «Я»; позитивна динаміка рівня сформованості готовності до професійної взаємодії.

Доцільними у підготовці майбутніх фахівців до професійної взаємодії є такі форми навчання: семінари-практикуми: проблемний, тематичний, семінар з обміну досвідом; лабораторно-практичні заняття: ділові ігри: аналіз конкретних ситуацій, інсценування ролей, вирішення проблемно-ситуаційних фахових завдань; консультації: групові, індивідуальні, дистанційні; співбесіди: групові, індивідуальні; науково-практичні конференції: тематичні, проблемні, з обміну досвідом; зустрічі за круглим столом: тематичні, проблемні; практикуми з розв'язування комплексних проблемно-ситуаційних фахових задач; робота тренінгових груп.

Наведемо приклад авторського тренінгу, спрямованого на підготовку майбутніх фахівців до професійної взаємодії.

Даний вид тренінгу включає: *аналітичні вправи* (виокремлення тих чи інших дій, висловів, розгляд механізмів їх дії); *психотренінги* – вправи, які

сприяють вдосконаленню певних (найбільш проблемних для даної групи студентів) мовних здібностей; *експертну роботу*, яка вдосконалює уміння відстежувати переваги і недоліки мовленнєвої діяльності та невербальної поведінки одногрупників; *рефлексію власної комунікативної діяльності* (найбільш ефективна за умови запису власного вислову на відео- або аудіо засоби відтворення мови). Тренінг розраховано на десять занять (тривалість кожного – 1 год 20 хв, частота – одне заняття на тиждень).

Для реалізації тренінгу було висунуто такі умови: встановлення гуманних стосунків у процесі занять; студенти мають навчитися брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати свої проблеми, вміло використовувати отримані в групі досвід та інформацію; формування навичок прийняття людини такою, яка вона є – безумовна позитивна оцінка особистості в цілому, відмова від оцінних суджень, заміна їх такими, які б свідчили про готовність до розуміння.

Кожне заняття складалось з таких елементів: рефлексія попереднього досвіду, аналіз домашніх завдань із самопізнання та саморозвитку, формулювання близьких цілей; подальший рух в предметі вивчення, який передбачає пошук і засвоєння засобів досягнення поставленої цілі; підвищення групової згуртованості, яка передбачає саморозкриття учасників, довірливе спілкування, відчуття захищеності кожного всередині даної групи; підведення підсумків, рефлексія роботи в групі.

Завдання тренінгу побудовані за логікою ускладнення і поетапної підготовки до професійної взаємодії. Кожне заняття мало певну мету, згідно з якою добиралися відповідні вправи, об'єднані у розділи:

1. Вправи, що переважно впливають на стан групи у цілому та/або на кожного її учасника окремо (вправи на створення атмосфери працездатності). Основна мета – досягнення такого «клімату стосунків», стану кожного учасника групи, які б забезпечили можливість переходу до змістової частини роботи. Основні характеристики «клімату стосунків»: емоційна свобода учасників, відвертість, дружелюбність, довіра між студентами – учасниками тренінгу та викладачем.

2. Вправи, переважно спрямовані на змістовий аспект роботи (вправи змістового плану). Це психогімнастичні вправи, у ході яких учасники тренінгу набувають певний досвід, отримують можливість тренування прийомів, стратегій, моделей спілкування й поведінки. Вправи допомагають отримати досвід у напрямках: встановлення контакту в спілкуванні, розуміння свого стану та його презентація, розуміння інших людей, співчуття; передача та прийом інформації; уміння слухати, сприймати іншу людину у всіх її вербальних та невербальних проявах, розуміти підтекст, смисл її висловів, а також сприймати власні реакції, що виникають у відповідь на промову людини.

3. Вправи на отримання особистісного зворотного зв'язку, тобто інформації про особливості поведінки в конкретних ситуаціях. Позитивний зворотний зв'язок – гарний засіб стабілізації і підвищення самооцінки

учасників тренінгу, актуалізації їхніх особистих ресурсів, створення позитивного емоційного фону в групі.

Наведемо приклади вправ, метою яких стало формування уміння вести дискусію, впливати на інших, виявлення традиційних помилок при веденні полеміки, удосконалення уміння спонукати інших до дії, розвиток «мови жестів». На занятті послуговувалися такими вправами:

1. *«Катастрофа у пустелі»*. Спрямована на відпрацювання навички поведінки у ході дискусії, уміння вести диспут, бути переконливим, простежити на конкретному матеріалі динаміку групового спору, звернути увагу на традиційні помилки, яких припускаються учасники полеміки, потренувати здібності виділяти головне, бачити суттєві ознаки предметів; кожний учасник отримує спеціальний бланк, на якому записані 15 предметів; вправа складається з двох етапів: індивідуальне ранжування запропонованих предметів за значенням для врятування; групове обговорення з метою дійти загальної думки відносно розташування предметів. Спостереження за роботою учасників дають уявлення про ступінь сформованості умінь організувати дискусію, готовність до компромісу, уміння слухати один одного, аргументовано доводити власну думку, володіти собою.

2. *«Спонування до дії»*. Націлена на вдосконалення уміння звертатись до інших, акцентування уваги на тих аспектах, які допомагають досягти мети; учасникам пропонується згадати ситуацію, яка б змусила їх звернутися до інших з проханням, відтак уявити по черзі на місці цієї людини всіх учасників групи та збагнути, як би вони звернулись до кожного, як повели бесіду з огляду на його особистість.

3. *«Передача предмета»*. Спрямована на розвиток «мови жестів»; полягає у тому, що перший учасник уявляє собі будь-який предмет і передає його іншому, таким чином предмет доходить до останнього учасника.

Кожне заняття закінчувалося рефлексією, мета якої – зосередження кожного учасника на самому собі та висловлення власних відчуттів та думок щодо виконаної вправи, проведеного заняття або тренінгу в цілому.

У ході дослідження переконалися, що вирішення проблеми підготовки майбутніх фахівців до професійної взаємодії потребує дотримання відповідних умов.

Перш за все, навчання майбутніх фахівців має бути орієнтоване на формування позитивної установки щодо набуття теоретичних знань та практичних умінь і творче ставлення до них, чому сприяє ретельно продумана підготовча робота: діагностичне вивчення потреб і запитів, особистісних якостей, що дозволяє скорегувати зміст, організаційні форми і методи навчання, продумати індивідуальну роботу зі студентами; корекція відповідності самооцінки студентами власних професійних знань, умінь та професійно важливих якостей реальному стану справ; обговорення результатів діагностики, визначення цілей і стратегії спільної діяльності викладачів, майбутніх фахівців у процесі індивідуальної бесіди.

Важливим є наочний показ практичного значення набутих знань і відповідних їм умінь для вирішення складних професійних задач, подолання труднощів у вирішенні фахових проблем, чому сприяють такі види діяльності: визначення на основі діагностики кола питань, необхідних знань та умінь, що підлягають формуванню або закріпленню з метою подолання перешкод у майбутній фаховій діяльності; організація процесу навчання шляхом встановлення міждисциплінарних зв'язків, поєднання активних форм і методів навчання, у процесі яких здійснюється формування необхідних знань, умінь і навичок; визначення невеликих проблемних груп, які формуються з урахуванням особистісних потреб та труднощів майбутніх фахівців; визначення форм самостійної роботи, що використовується для закріплення вироблених умінь, форм звітності, які дозволяють викладачам визначати приріст знань та рівень сформованості окремих фахових умінь; відповідність визначеній логіці формування умінь: чітка цільова установка викладача, інструктаж або демонстрація зразка, включення студентів у безпосередню діяльність, надання їм необхідної допомоги, поточний контроль.

Підготовка майбутніх практичних психологів до професійної взаємодії неможлива без створення студентам умов для саморозвитку й самовдосконалення, що забезпечується: визнанням студентів центром освітнього процесу у вищому навчальному закладі; використанням інтерактивних технологій з метою підвищення рівня самопізнання, набуття практичних умінь і навичок безпосереднього спілкування з людьми; розвитком у студентів здатності до розуміння проблем інших, співчуття, співпереживання.

Висновки. Підсумовуючи, вважаємо, що підготовка майбутніх практичних психологів до професійної взаємодії є ефективною за умови впровадження у процес навчання інтерактивних технологій навчання.

Список використаної літератури

- 1. Кларин М. В.** Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта / М. В. Кларин. // Педагогика. – 2000. – № 7 – С. 12 – 18.
- 2. Пометун О.** Активні й інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять / О. Пометун // Шлях освіти. – 2004. – № 3. – С. 10 – 15.
- 3. Сериков В. В.** Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. – М.: Издат. корпорация «Логос», 1999. – 272 с.
- 4. Rogers C. R.** Freedom to learn for the 80s / C. R. Rogers. – Columbus, OH : Charles E. Merrill Publishing Company, 1983. – 312 p.

Кожушко С. П. Інтерактивні технології навчання у підготовці майбутніх практичних психологів до професійної взаємодії

Стаття актуалізує проблеми формування комунікативних умінь у майбутніх практичних психологів. У статті розкрито поняття інтерактивності навчання та показані його особливості; презентована

модель інтерактивного навчання у вищому навчальному закладі; розкрито особливості авторського тренінгу, спрямованого на підготовку майбутніх практичних психологів до професійної взаємодії. Автор формулює умови, які мають бути дотримані під час вирішення проблеми підготовки майбутніх практичних психологів до професійної взаємодії.

Ключові слова: інтерактивність, інтерактивне навчання, модель інтерактивного навчання, професійна взаємодія.

Кожушко С. П. Интерактивные технологии обучения в процессе подготовки будущих практических психологов к профессиональному взаимодействию

В статье актуализируются проблемы формирования коммуникативных умений у будущих практических психологов. В статье раскрыто понятие интерактивности обучения и показаны его особенности; представлена модель интерактивного обучения в высшем учебном заведении; раскрыты особенности авторского тренинга, направленного на подготовку будущих практических психологов к профессиональному взаимодействию. Автор формулирует условия, которые должны быть реализованы для разрешения проблемы подготовки будущих практических психологов к профессиональному взаимодействию.

Ключевые слова: интерактивность, интерактивное обучение, модель интерактивного обучения, профессиональное взаимодействие.

Kozhushko S. P. Interactive teaching technologies in the course of future practical psychologists preparation for their professional interaction

In article problems of formation of communicative abilities at future practical psychologists are staticized. The notion of interactivity of training is revealed and its peculiarities are presented in the article; the model of interactive teaching at higher educational establishment is described; the peculiarities of author's training directed to the preparation of future practical psychologists for their professional interaction are exposed. The author formulates the conditions which must be realized to solve the matter of future practical psychologists preparation for their professional interaction.

Key words: interactivity, interactive training, the model of interactive training, professional interaction.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2012 р.

Прийнято до друку 21.12.2012 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Волкова Н. П.